

Методологічні аспекти визначення ефективності поліпшення умов праці на макроекономічному рівні

У статті проаналізовано методи оцінки економічної ефективності поліпшення умов праці на макроекономічному рівні. Встановлено, що прийняття управлінських рішень щодо переорієнтації засобів на виконання соціальних задач повинно ґрунтуватися на основі аналізу реальних взаємозв'язків сфери виробництва і сфери споживання, вивчення потоків перерозподілу грошових потоків ВВП, з урахуванням того, що мірою ефективності виробництва є ступінь задоволення соціальних потреб працівників, що й визначає соціальну орієнтацію економіки країни.

In the article the methods of estimation of economic efficiency of improvement of terms of labor on macroeconomic are analyzed levels. It is set, that acceptance of administrative decisions in relation to reorientation of facilities on implementation of social tasks must based on the basis of analysis of the real intercommunications of sphere of production and sphere of consumption, study of streams of redistribution of money streams VVP, taking to account that the degree of satisfaction of social necessities of workers is the measure of efficiency of production, that and determines the social orientation of economy of country.

Ключові слова: охорона праці, ефективність умов праці, економічна оцінка.

Вступ. Необхідність створення економічних методів і розрахунків, що демонструють вигідність поліпшення умов праці залишається актуальною й на даному етапі розвитку економіки України. Виявлення шляхом підрахунку втрат суспільства від виробничого травматизму і професійних захворювань сприятиме ухваленню рішень щодо їх ліквідації, покаже вигідність заходів щодо поліпшення умов праці. При цьому можна виділити два рівні, стосовно яких здійснюються розрахунки, – макрорівень економіки в цілому і мікроекономічний рівень, коли розрахунки проводяться стосовно підприємства або навіть робочого місця.

Яремко І.Й., доцент, к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, Національний університет «Львівська політехніка»

У зв'язку із досліджуваною проблемою визначення ефективності поліпшення умов праці, розробки відповідних методів і підходів відзначимо роботи Г.Г. Гогіташвілі, Є.Т. Карчевські, В.М. Лапін [1], В.П. Корчагіна, В.Л. Нарожної [2], А. Романчука [3], К. В.Чернова [5].

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз методів оцінки економічної ефективності поліпшення умов праці на макроекономічному рівні з метою вирішення проблеми науково обґрунтованого прийняття управлінських рішень щодо переорієнтації засобів на виконання соціальних задач на основі врахування реальних взаємозв'язків сфери виробництва і сфери споживання, вивчення потоків перерозподілу грошових потоків ВВП, а також з врахуванням того, що мірою ефективності виробництва є ступінь задоволення соціальних потреб працівників.

Результати. Характерним прикладом макроекономічних розрахунків є розрахунки, в яких враховують прямі втрати, до яких відносяться виплати по відшкодуванню шкоди, заподіяної працівнику виробничою травмою або професійним захворюванням; пенсії по інвалідності і внаслідок втрати годувальника, внаслідок радіаційних аварій і катастроф. Крім того, враховують непрямі втрати, до яких відносяться втрати незавершеної продукції, сировини, матеріалів, енергії і основних фондів.

За оцінкою американського економіста Х. Хейнріча співвідношення прямих і непрямих втрат складає 1 до 4. Інший американський економіст Ф. Берд вивів інше співвідношення: 1 до 6. В розрахунках, опублікованих в роботі [1], перевищення непрямих втрат над прямими прийнято як 3 до 1. Причому прямі і непрямі втрати доповнені підрахунками упущеної вигоди, що визначається втратами недонарахованої заробітної плати працівникам, що вибули з трудового процесу, а також недонарахованими з цієї заробітної плати внесками до соціальних фондів. Додатково оцінювалися втрати доходів потерпілих як різниця між середньорічною зарплатою працюючих в економіці і пенсіями по інвалідності для непрацюючих пенсіонерів і через втрату годувальника.

Всі перераховані види втрат підсумовуються, показуючи загальну величину втрат. Крім того, пропонується врахувати суму виплат пільгових пенсій, що призначаються у зв'язку з роботою в несприятливих умовах праці. Всі економічні втрати, пов'язані з виробничим травматизмом і професійними захворюваннями, порівнювані в процентному відношенні з аналогічними

втратами країн Західної Європи, де вони досягають 3-4 % ВВП. Досягнувши різкого скорочення числа виробничих травм і профзахворювань, можна б було скоротити за цей рахунок витратну частину бюджету держави і одержати за рахунок цього «надбавку», яка витрачатиметься з користю по інших його статтях, не говорячи вже про поліпшення соціально-демографічних показників.

Звичайно дана методика не позбавлена недоліків. Дійсно, об'єктивно існують витрати ВВП у вигляді виплат потерпілим або членам їх сімей при втраті годувальника, інвалідам по трудовому каліцтву, пенсіонерам пільгових пенсій. Це значні, реально здійснювані витрати, які у разі зниження або відсутності негативних наслідків несприятливих умов праці були б використані інакше. Такого роду витрати враховуються в статистичних щорічниках як витрати поточного періоду і витрати ресурсів споживання.

Інші ж величини, що використовуються у вищенаведених розрахунках, носять умовний характер, оскільки вони не відображають реальних витрат або втрат вже створеного суспільством продукту, але визначаються з умови: скільки було б нараховано заробітної плати, якби повністю використовувалися працівники в трудовому процесі. В таких розрахунках йдеться про упущену вигоду і про умовні втрати. При підсумовуванні реальних і умовних втрат виходить уявна величина, що не має економічного сенсу.

Крім того, при розрахунках слід враховувати, що доходи і витрати розрізняються за джерелами їх утворення і витрачання. При підрахунках збитків від наслідків несприятливих умов праці іноді не виправдано змішують деякі економічні показники. Наприклад, в суму реальних втрат від виробничого травматизму входить вартість недоотриманого додаткового продукту, величина якого носить умовний характер, тобто визначається з умови, скільки було б одержано додаткового продукту, якби працівники працювали, а не були відсутні внаслідок травматизму. Слід додати, що крім того, що в розрахунку змішуються реальні і умовні втрати, на нашу думку, неправомірно вводити додатковий продукт як показник недоотриманого продукту. Категорія додаткового продукту відноситься до поняття, використовуваного при дослідженні процесу формування вартості товару, при розгляді умов відтворення сукупного суспільного продукту і сукупної, а не одиничної робочої сили. При переході з рівня економічних категорій на рівень конкретної економіки слід оперувати тими формами, в яких втілюються ці категорії. Так, додатковий продукт в умовах товарно-грошових відносин може приймати

форму прибутку, а необхідний продукт – форму заробітної плати. Інакше кажучи, необхідно розрізняти сутнісні поняття від форм їх прояву і вводити в розрахунки конкретні рахункові показники.

Інтерес до економічних оцінок медико-демографічних процесів виникає у зв'язку із зростанням смертності населення, зростанням втрат населення, обумовлених дією техногенних і стихійних чинників, дорожньо-транспортним травматизмом тощо. Показова в цьому відношенні робота [2], присвячена економічним оцінкам у сфері медицини катастроф. В розрахунках використовується підхід до оцінки прямої і непрямой вартості наслідків хвороб. Пряма вартість включає вартість лікування, догляду і реабілітації хворих, соціальні трансферти (пенсії по інвалідності, виплати по соціальному страхуванню). Непряма вартість є упушеною вигодою у виробництві ВВП, спричиненою людськими втратами, тобто втратою працездатності у зв'язку із загибеллю і травмами людей.

Крім того, здійснюється оцінка вартості людського життя на основі вартісної оцінки заходів по забезпеченню безпеки, економічної оцінки ризику втрат здоров'я або життя. Прикладне значення таких розрахунків полягає в тому, щоб визначити суму необхідних компенсаційних виплат сім'ї рятувальника, загиблого або травмованого, необхідну для забезпечення сім'ї загиблого відповідного рівня грошових доходів, а також оцінити економічний ефект від порятунку життя людей.

Методи, засновані на прямому підрахунку зростання національного доходу внаслідок зниження смертності і зниження захворюваності, викликали справедливую критику багатьох економістів, що відзначали, що такі оцінки лише створюють видимість кількісного вимірювання, спотворюють справжні зв'язки соціальних і економічних процесів. Взаємозв'язок між економічними і соціальними процесами і результатами, звичайно, існує. Проте визнання взаємозв'язку не означає, що кожний захід, наприклад, у сфері поліпшення умов праці або охорони здоров'я і т.п., дає безпосередній економічний ефект, і що на основі розрахунків економічної ефективності заходів повинно ухвалюватися рішення про доцільність їх здійснення. Взаємодія між соціальним і економічним ефектом має складний і опосередкований характер, що не підлягає прямій кількісній оцінці.

Складність характеру взаємодії соціальних і економічних процесів у сфері охорони праці і неоднозначність думок з цього приводу відмічена на

Першій європейській конференції з питань економічної ефективності заходів щодо охорони праці (Гаага, Нідерланди, 28-30 травня 1997 р.), на якій констатовано відсутність певної відповіді на центральне питання про те, як і на яких умовах повинна здійснюватися оцінка економічної ефективності підприємств з охорони праці. Немає задовільних відповідей і на питання, чи дає діяльність з охорони праці взагалі який-небудь економічний ефект на рівні суспільства в цілому або в окремо взятій компанії [5, с.14].

В роботах неодноразово наголошувалися обмежені можливості кількісних оцінок при вивченні економічних і соціальних процесів. Правильне врахування реального співвідношення економічних і соціальних сторін виробництва – багатогранна проблема, що включає, перш за все, характеристику якісних аспектів виробничої діяльності трудового колективу.

Діяльність сфери охорони здоров'я, також як і сфери освіти, культури здійснює складну опосередковану дію на ефективність виробництва, бере участь в процесі розширеного відтворення робочої сили. Аналізу складного взаємозв'язку економічних і соціальних процесів присвячено низку робіт економістів, в яких заперечуються можливості простих кількісних оцінок [4,5].

Слід звернути увагу, що співвідношення між економічним і соціальним ефектом визначається тим, що людина, задоволення її потреб є кінцевим призначенням суспільного виробництва, що визначає його загальну мету. Людина не тільки суб'єкт виробництва, але і його кінцева мета. В умовах ринкової системи господарювання на перший план виходить система виробництва – максимізація доходів, але при цьому останні є лише засобом досягнення головної мети – поліпшення добробуту виробників і членів їх сімей.

Динаміка взаємозв'язку економічних і соціальних процесів, продуктивних сил і виробничих відносин в їх сукупності зрештою реалізується задля задоволення потреб людей. Цей складний взаємозв'язок набуває особливого характеру у сфері виробництва, коли трудова діяльність виступає як спосіб отримання засобів для життя, а також як предмет особливої потреби – потреби в праці.

Висновки. Таким чином, враховуючи вищенаведені теоретичні положення і відкидаючи наукову спроможність і доказовість прямих розрахунків економічної ефективності соціальних результатів на макроекономічному рівні, у тому числі розрахунків вигідності поліпшення умов праці, виникає питання про доцільність таких розрахунків. Ставиться мета

звернути увагу громадськості на важливість такої діяльності і підштовхнути практику до здійснення відповідних заходів. Аргументом для цього служить значний економічний ефект, підрахований за допомогою залучення всіх можливих видів економії – реальних і умовних, у сфері виробництва і у сфері споживання. Зведення всіх видів економії в єдиний показник шляхом підсумовування приводить до отримання ірраціональної величини, що не має економічного змісту. На нашу думку, прийняття управлінських рішень щодо переорієнтації засобів на виконання соціальних задач, повинне ґрунтуватися не на орієнтовних розрахунках сумнівної достовірності, а на основі аналізу реальних взаємозв'язків сфери виробництва і сфери споживання, вивчення потоків перерозподілу грошових потоків ВВП і т.п., і, перш за все, з врахуванням того, що мірою ефективності виробництва є ступінь задоволення соціальних потреб працівників, що й визначає соціальну орієнтацію економіки країни.

Література

1. Гогіташвілі Г.Г. Управління охороною праці та ризиком за міжнародними стандартами: навч. посіб. / Г.Г. Гогіташвілі, Є.Т. Карчевські, В.М. Лапін. – К.: Знання, 2007. – 367 с.
2. Корчагин В.П., Нарожная В.Л. Экономическая оценка ущерба от людских потерь/ В.П. Корчагин, В.Л. Нарожная // Проблемы прогнозирования. – 1998. – №5. – С.109-120.
3. Романчук А. Оцінка стану охорони праці / Романчук А. // Охорона праці. – 2004. – № 9. – С. 34-36.
4. Рекомендації щодо побудови системи управління охороною праці на виробництві. Затв. наказом МНС України від 27.06.2006 р. № 398.
5. Чернов К. В. Техносфера и безопасность жизнедеятельности / К. В.Чернов // Безопасность труда в промышленности. – 1999. – № 4. – С. 18-20.
6. Экономические аспекты улучшения условий труда на производстве / [под общей ред. проф., д.т.н. Э.В. Петросянца]. – М.: Научно-исследовательский институт проблем охраны труда, 1999. – 111с.
7. Экономические проблемы безопасности и охраны труда / Международный рабочий семинар. – Выпуск Московского бюро МОТ. Минтруда России. ВЦОТ. – Москва, 14 декабря 2000 г. – 32с.